

KÖNYVESPOLC

Ezredvégünk és az önrendelkezés

BEKE GYÖRGY ÉS POMOGÁTS BÉLA
KÖNYVEIRŐL

Térségünk népeinek sorsával, az ezredvég felé haladó magyarság helyzetével több kiadvány is foglalkozik napjainkban. Ezek között Beke György székelyföldi és Pomogáts Béla fővárosi közíróink kiadványai keltették föl leginkább az érdeklődésemet, szerintem ezek a követendő középeurópai út mai irányjelzői. Kiegyensúlyozott, a legjobb nemzeti és európai hagyományok szellemében fogant gondolatosság, Bethlen Gáborra jellemző valóságérzék jellemzi Beke György és Pomogáts Béla írásait. Külön is föl szeretném hívni olvasóim figyelmét mindkét szerző igényes, veretes fogalmazására. A székely Beke soraiban jóval ritkább az idegen szó, mint a budapesti Pomogáts írásaiban, noha utóbbi szerzőnk szinte-szinte törvényszerűen és mindenképpen követésre méltóan meg-megadja az *ideológiai (világnézeti)*, a *modernizáció (megújítás)*, az *integráció (egységesülés)*, a *kommunikáció (közlés)*, az *etatizmus (államközpontúság)* magyar megfelelőit.

A Beke és Pomogáts-köteteket megjelenésük sorrendjében mutatom be:

1. Beke György: *Magyar gondok Erdélyben* (Magvető Bp., 1990. 194 old.). Nem véletlenül ajánlja a szerző e kötetét annak a magyar professzornak, Szabédi Lászlónak, akit a szó legszorosabb értelmében a ceausescui önkény első látványos fellépése (Gh. Gh. Dej közvetlen utasítására) a Bolyai Tudományegyetemmel együtt 1959 februárjában fosztott meg a továbbélés lehetőségétől. Pedig ma már egyre inkább tudjuk (nem csupán érez-

zük!), hogy mártírokat teremteni nem kifizetődő – hiszen minden ártatlanul kioltott ember vére előbb vagy utóbb azt a hatalmat fullasztja meg, mely öns érdekait védve áldozatokat teremt.

Jó ez nekünk, magyaroknak? Teszi fel a kérdést 1989. december 22-én a „román forradalom győzelmeinek reggelén” a szerző, aki Magyarországra való költözése kellős közepén éli meg a bukaresti hatalomszerveződést, melynek során az „aranykor” diktátorát (Orwell 1984-ének hű megvalósítóját) elsöpri a népharag. A válasz: „Az idő tisztázza tényleges erdélyi lehetőségeinket”. A válasz: „szabad könyvet küldöm most haza, szolgálattételre, az anyanyelvért, iskoláért, életért foly harc közkatonájának”.

E reménykeltő bevezető után nyomban a *Nyelvben bijdosás* sötét fejezete következik: a „Nyelvében él a nemzet!” Erdélyben lázítóknak kikiáltott gondolat szellemében, mely itt éppúgy érvényes Aranka Györgyre, a Magyar Tudományos Akadémia marosvásárhelyi elődje megalapítójára, mint Apáczai, a román Gheorghe Lazar, az erdélyi Timotei Cipariu és Szabó T. Attila tudományos teljesítményeire. Egymást erősítik az 1700-as és az 1800-as években a magyar és a román nyelvpolitikai tevékenységek, melyben Beke egy kolozsvári – 1944 március 19. a német megszállás után majdnem elhurcolt – magyartanár, Brüll Emánuel nyelvvelő munkásságát külön kiemeli. (Ő alkotta meg *ottusa és tízpróba* szavainkat.) Ő az, akit az első zsidótörvény idején Szabó T. Attila elsőszülött fiának keresztapjává választott (művel neves nyelvpolitónk a kisebbségi magyarsággal vállalt rokonszenve jelül 1936-ban reformátussá lett).

Ez is a kor erdélyi magyar szellemiségéhez tartozik: a Lepage házaspár és Tamási Áron apósának és anyósának meg-

mentése (a HITEI-es Vita Sándor szíves szóbeli közlése, Mester Miklós helytállása vö. Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén*. Bp., 1982.) A nyelvben és a hitben bujdosók így találhatnak egymásra térben és időben, hiszen a *Tavaszi szél vizet áraszt* népdalunk szülővidékén a moldvai csángók iskoláiban és templomaiban éppen e tévhit nevében törlik el több évszázadig idegen környezetben megőrzött magyar anyanyelvüket. Minden ilyen nyelvcsónkítás előbb a helynevekkel és a történelmi tudat kiiktatásával kezdődik (a földrajz és a történelem – a térben és az időben való kisebbségi tájékozódás „Endlösung”-jával). Ez az örület Nyugaton 1933-1945 között kitombolta magát, s ha kérészerűen vissza-visszatér is, egyre fogy a nemzeti szocializmus híveinek száma – a keresztény értékek már nem bizonyultak ilyen tisztavirág-életűeknek: a római katolikus templom és az állami iskola azonban éppen Moldvában nem a legszebb hagyományai szerint cselekedik – ott anyanyelv-sorvasztó hatása vitathatatlan. Szabó T. Attila hatalmas erdélyi helynévgyűjteményére hivatkozik itt a szerző, mint az utódok számára is követendő példára.

2. Beke György: *Atlantisz harangoz* (Bp., 1993. 203 old.) Még Bukarest környékén is lenne annyi keresnivalónk, mint másnak tájainkon, nem is beszélve a Mikecs László és Domokos Pál Péterföltérképezte, s a nemrég elhunyt Benda Kálmán révén történelmi mélységekben, hitbéli anyanyelvi múltjában is föltárt Csángóország negyedmillió katolikus hívőjéről.

Valamikor a fiatal együtt dolgozott a szüleivel, így tanulta meg a gazdálkodást – s anyanyelvét véle. Ma a gyermekeket túl korán kivesszik a szülők keze alól. „Parasztellenesség érvényesült a RKP politikájában” – panaszolja szerzőnk, s Arany János szülőfalujába visz el bennünket, ahol (s ez jó átlag) 1983-ban 896 lej volt 36 esztendei munka után a nagy magyar költő utódainak nyugdíja (meg néhány kiló gabona). Bizony ez bármennyire furcsa „viszonylag nagy” téesz nyugdíj volt akkor az országban (miközben Elena

asszony arany kilincsei és csapjai érzelhetették külföldi vendégei előtt az „aranykor” ragyogását). 896 lej = cca. 8 dollár, de mindenképpen havi 10 dollár alatt (egy németért a diktátor ekkor 10.000 dollár körül kapott, s kb. 200.000-et adott el így).

Földreformok sorozata csonkította meg az erdélyi nemzeteket, de az erőszakos téesszesítés (ott kollektívizálásnak hívják) kihúzta a falvak dolgos népe alól a földet – tömegesen áramlott a magyarság a hegyeken túlra, az Ó-Romániának nevezett havaselvi és moldvai részekre (Erdély városai jórészt „zárt településekké” váltak a magyar etnikum számára). 1989 decembere után biztató jelek is vannak: Kalotaszentkirály a MNB engedélyével arató-cséplőgépet kap ajándékba, s ez szerencsésen át is jut – kisebb körülményeskedéssel – a biharkeresztesi vámon.

Iskoláink: Erdélyben 1911-ben 2813 román iskola volt 3953 tanítóval, azaz 1016 románra egy iskola jutott Erdélyben, Ó-Romániában 1418 lakosra jutott egy iskola. A magyar állam jelentősen támogatja ezen intézményeket. 1934/35-ben 175.000 magyar gyermeknek kellett iskola híján románul tanulnia Erdélyben. A moldvai csángókról itt nem szöölünk, náluk már ekkor megszűnt minden anyanyelvű oktatás. A kérdésre nem kisebb művész és tudós figyelt fel, mint Bartók Béla (levelét Domokos Pál, Péter közli nagy zeneszerzőnkéről szóló könyvében). Külön is megszenvedték a magyar anyanyelvű zsidók a Trianont követő nyelvfaló politikát, mely név-, vér- és hittelemzésen alapult, s előrevetítette a több százezres áldozatú moldvai progromok gyakorlatát (vö. Mathias Carp: *Holocaust Romániában*, Bp. 1993). A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem „egyesítés” néven történt fölszámolása – Beke György tanúbizonyossága szerint –, Ion Iliescu fiatal pártaktivista részvételével, Ceausescu Nicolae későbbi diktátor irányításával történt 1959 februárjában (Nem tévedés! A jelenlegi román kormányfőről van szó!) Ehhez a szerző csak ezt a megjegyzést teszi hozzá: „Ugyan, miért várhatná el éppen tőle az er-

délyi magyarság, hogy újra engedélyezze a magyar egyetemet?" (Jóval eredményesebb munkássága a „román forradalom hőse”, Tőkés László református püspök lejárataiban – ha kell „önnön egyháza” segédletével.) Pedig: Szabédi László, Csendes Zoltán és Csendes Zoltánné, Tóth Sándor és Nagy Lajos professzorok „öngyilkossága” 1959 februárjában jelzett valamit: azt, hogy vagy Funár-típusú funkcionáriusokkal kell teleltetni a várost, s így lejártni Mátyás király szülővárosát és Nagyszentmiklóst (ahonnan e ceausescui világnéző való), vagy a társ-nemzetek alapvető emberi jogainak megadása révén be lehet kapcsolódni az európai kulturális vérkeringésbe. Önálló magyar egyetem és önálló magyar iskolák – olyan nagy követelés lenne, mikor például az egész észet testvémemzet lélekszáma nem haladja meg az egy milliót? S a legvéresebb szovjet diktatúrában is megvolt mindezen intézményrendszerük, s önálló észet Tudományos Akadémiájuk – anyanyelven észtül! Bizom benne, hogy ezt az ottmaradt oroszok is megkapják – oktatást anyanyelven.

A XX. század a legembertelenebb nép-gyilkosságok korszaka. A szerző itt föl hívja a figyelmet az 1941 utáni Dnyeszteren túli „hősiességekre” – csupán Odesszában „egyetlen nap alatt 25 000 szovjet állampolgárt” végzett ki a reguláris román hadsereg, s az általuk meggyilkolt zsidóság száma százazrekben mérhető. És mégis 1944 március 19 után megszállott Magyarország szerepelt a párizsi békekínádon „utolsó csatlósként” – sajnos ma is akad olyan magyar közéleti szereplő, aki talán történelmi tájékozatlanságból, talán világnézeti beidegződöttségéből egy követ fúj azokkal, akik a „bűnös nemzet” nem eléggé elítélendő elméletét ápolgatják (amely 1944 őszén csupán a Bácskában fél-száz ezer magyar életébe került, nem is beszélve a Szibériában éhen halt és megfagyott „bűnös magyar kiskorú leventékről” és olyan magyar polgári foglyokról, akik azt sem tudták, hogyan kell fogni a fegyvert.

Beke György igen ügyel arra, hogy a románok között is megtalálja az igaz barátot (pl. Gelu Pătenau műfordító személyében,

Buracu Oktavian kolozsvári helytállásában), s a magyarok között se kímélje a „sehonnai bitang embert”, aki egy tál lencséért eladná önnön szüleit, testvéreit, barátait. A magyar helytállás kiemelkedő egyénisége Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök, az ökumenia szellemében ezt Tőkés László református és Tempfli József római katolikus püspök folytatja. Ők megtalálják az utat a románság demokratikusan gondolkodó rétegei felé is.

Végezetül idézzük a könyv hátlapján álló sorokat (szerzője, Lenin, ez esetben nem tévedett, sok más jóslatában igen): „...feldarabolták Németországot és Ausztriát (Magyarországot). Megfosztották őket az élet minden lehetőségétől, a gyermekeket éhezésre és éhhalálra kárhoztatták, ez hallatlan béke, rablóbéke volt. Tehát mi voltaképpen a versailles-i szerződés? Hallatlan béke, rablóbéke, amely az emberek tízmillióit, köztük a legcivilizáltabb embereket is rabszolgasorba taszítja. Ez nem béke, ezek olyan feltételek, amelyeket fegyveres útonállók diktálnak a védtelen áldozatnak... Ez az oka annak, hogy az az egész nemzetközi rendszer, az az építmény, amelyet a versailles-i béke tart fenn, vulkánra épül...” Napjainkban ez a „vulkán” Szarajevóban pöfékel. A fogalmazás ugyan szélsőséges, de helytálló.

3. Pomogáts Béla: *Ezredvég* (Bp.-Ungvár, 1993. 77 old.) című munkája Az Erdélyi Szövetség Füzeteiben Köteles Pál: *Ki a babiloni fogságból* címmel megjelent gondolatait követi. Pomogáts szerint „a szovjet kommunista zsarnokság megbukott”, s megindultunk az etnikai küzdelmek mocsarán át az európai egységesülés felé. Közép-Európa így politikai játéktérre vált, s mirajtunk is múlik, hogy „politikai bűnözők kezébe kerül-e a hatalom”? A titkosrendőrségek, kényszer-munkatáborok, a „szavak megtagadásának korát” föl váltja az értelmiség Ige iránti hallatlan felelősségének kora, s ahol túl gyakran hallatszik ismét bármely szavak sablonos ismétlése, ott bizony érdemes kéttelylet közelednünk a képmutató ismételtetések bajnokaihoz, hiszen a „XX. század a hazudozások százada”, az

„erőszakos utópiák és a zsarnoki kollektívizmusok kora”. Vissza kell térnünk az Eötvös fölvázolta „polgárisodás korábbi hagyományaihoz”, de nem szabad elhanyagolnunk súlyosan sérült nemzeti azonoság tudatunkat. Szent István intelmei, a Zrínyiek horvát-magyar öntudata a példa. Vagy Damjanich, a magyar és európai szabadságért küzdő mártírtábornokunk, akiktől senki sem kérdezte esetleges szerb származását, de aki jó humorérzékkel közeledett e kényes kérdéshez: egyik, a magyar szabadságharc ellen lázadó rác határőr faluban állítólag azt is kifüggesztette, hogy „utoljára önmagammal is végzek, hogy a szégyenletes fajtából immag se maradjon”. Ezen akasztófahumor jól érzékelteti 1848-1849 valós nemzeti nemzetköziségét, s azt is – mint Zrínyi Péter mondta volt –, lehet valaki jó horvát és jó magyar egyszemélyben. Küzdőszellem és újjítékészség legjobb tulajdonságaink, de a Széchenyi ostromozta „ázsiai tunyaság” is kísért – noha Ázsia ma a világ legerősebben fejlődő térsége hallatlan emberi szívóssággal.

Elvadult pártharcok, atomjaira bomlott társadalom veszélye kísért. A szerző figyelmeztet: a megosztottság elkerülendő, s a szörnyszülött *-izmusok* szerencsétlenséget hozhatnak az egész nemzetre, leginkább a kisebbségi sorba sodródott magyarságra. Nem vagyunk egyedül! És nincs „nagy-magyar” és „kismagyar-út”, hiszen mindenképpen szükség van „nemzeti szolidaritásra, ... a lelki egység” minimumára, hiszen Trianon hatása nem csupán lelki, szellemi, műveltségbeli rombolás, máshittű állampolgárok (zsidók) és bácskai magyarok elleni tömeggyilkosságok, melyek gyökerei 1920 körül keresendők, s lombjai napjaink Szarajevójáig nyúlnak.

Intézményvédelem, áldozatkészség, valós piaci verseny az ezredforduló magyarságának útja. S néven nevezni a bajt: *irtóháború* helyett ne szépitgessük az „*etnikai tisztogatás*” körülrítésével, mikor ártatlan családokat üznek el őseik, s maguk házaiból. S azt, amit a szent önrendelkezés szellemében megkap a szlovák,

meg kell kapnia minden ott élő magyarnak. Jobbiztonság vagy elszakadás! Ez itt a tét, s az önrendelkezés, Komárom igaza szlovák nemzeti érdek is egyben: térségünk etno-ökológiai érdeke, ha már a természet sztálini ihletésű bálványja Bősnél megépült: a gabcikováci víziszörny – magyar vízügyi lobbysok asszisztálásával és sügásával. Francois Mitterand szavait idézi a szerző: „e század összes békeszerződése, főleg az 1914-1918-ig tartó háborút követő szerződések ... de ugyanúgy az 1945-ös szerződés is ... mind igazságtalannak voltak. A győztes dicsőségét, hatalomvágyát vagy azonnali érdekeit szolgálták, mindig is figyelmen kívül hagyták a történelmi, földrajzi, szellemi vagy etnikai realitásokat”. Ez az 1992. február 29-én elhangzott, s az Erdélyi Magyarság azévi különszámában is közölt nyilatkozat francia szocialista politikus szájából több, mint elgondolkoztató: mérőföldkő – ha irányváltást jelöl. Reméljük Eszék, Kórogy, Dubrovnik, Szarajevó után, Marosvásárhely '90-es véres márciusát követően nem lesz szükségünk újabb tanhelyekre, véres városokra! Tény: politikai szilárdság, nyugalom, konszolidáció elnyomó rendszerben nem lehetséges, azaz nemzeti stratégiánk, s egyben Közép-Európa integrálódása, s fölzárkózása az Európai Unióhoz csak biztos térségben válhat valóra. Márpedig ez minden itt élő nemzet elemi érdeke.

4. Beke György: *A lándzsa hegye* (utószó gyanánt Farkas Árpád, *A Beke György-jelenség*, Bp.-Ungvár, 1993. 77 old.) az értelmiség 1983-1990 közötti romániai kiszolgáltatottságát úgy mutatja be nekünk, hogy önnön sorsát, s Észak-Erdély 1944 késő ősze utáni politikai kiszolgáltatottságát is jól érzékelteti. Azt, amit Szarajevó baltával lefejezett székegyeie érezhettek '44-es utolsó útjuk előtt (erről igen tisztességesen megírja véleményét Titus Popovici a *Străinul Az idegen* című könyvében). Hasonlatos ez a bácskai vérbosszúhoz – arról azonban tudomásom szerint csak hallgatnak szerbül – noha Matuska Márton: *A megtorlás napjai* címmel (Újvidék-Szabadka) 1991-

ben megjelentette az emberiség elleni ötödik évtizedig elhallgatott bűnököt. 1981 végén Beke *Hajnal-ház kapuja* címen érinti a székelyföldi magyar gyilkolást, mely egyszerű magyar földműves áldozatokat követelt. A Budapest rendelte 5.000 példányt (közös könyvkiadás keretében) ekkor letilják – talán Illyés Gyula ihlette cselekedeteiket: „*nacionalista az, aki jogot sért, nemzeti az, aki jogot véd...*” ez ijeszthette meg a bukaresti pártapparátus ügynökeit. Túlságosan is magukra értették. A szerző hozzáállására jellemző az, amit Mihail Beniuc román író-akadémikusról mond: „berozsdásodott társadalmi nézeteket vallott és a Ceausescu-kultusz egyik előénekese lett, de magyar ügyekben mindig tisztességesnek mutatkozott”. Elmondja szerzőnknek, mi az elene való vád: „befeketi Romániát” – vagyis nem a székely polgári lakosságot gyilkoló vaskardisták (akik magukat Maniu-gárdistáknak álcázzák) feketítik be az országot, hanem az az áldozat népéhez tartozó közíró, aki szóvá teszi. 1983-ban egy ilyen vád majdnem-halál, azaz szívinfarktus, melyből szerzőnk a *Boltívek teherbírása* című kötetének megjelenése és Méliusz József kedves levele hozza vissza az életbe, s Kolozsvárra borjúmáli családi házába. Ekkor azonban innen is, onnan is a cenzorok ki-kiemelik a Beke-könyvről írott, s kiszedett ismertetéseket a lapból, vagy – mint Lászlóffy Csaba recenzióját a Dolgozó Nő című lapban – a felismerhetőségig megcsonkítják.

Aztán megjelenik a mai Vatra szellemi előkészítőjének, Ion Lăncrănjannak hírhedt Erdély-ferdítő könyve, „múltunk és jelenünk minden fordulatát sötét erők románellenes, sőt emberellenes cselekményeiként tüntetve fel”. Gondolatainak magyar kilincselője Koppándi Sándor. Eszmetársa Gheorghe Rotărescu Szatmár megyei szekus, azaz ávós tisztje románul terjeszt (csak románoknak!) brossúrát a *Boltívek teherbírása* magyar történelmi szemlélete ellen. A Kriterion kiadó számára az 1984-es esztendő (Domokos Géza Beke Györgyhöz írott levelének tanúsága szerint) különösen keményen indult: „Nagyszámú

bizottság olvassa könyveinket”, s dorgálja a lektorokat nyakra-főre. Ekkor állítják le az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár V. kötetének szedési munkálatait, s a *Boltívek teherbírása* című kötet „*alapvető célzatát nacionalistának, sőt sovínisztának minősítette*”, hiszen „*egy 404 oldalas kötetben nem hivatkozik egyébre, csak az anyanyelvre és megőrzésének lehetőségeire*”. Így válik a vádló Rotărescu őrnagy önnön szavai révén önmaga vádlójává. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy Beke Györgynek (s ezt meg is írja!) jóindulatú román barátai hívják föl figyelmét őrnagyuk „nemzeti túlbuzgóságára”.

Azon is főlháborodik a volt titkosügynök, hogy szerzőnk Kölcsey mellszobrát is látni szeretné a szatmári református templom mellett, és nem csupán az emléktáblát a szödemeteri szülőházán (Beke megjegyzi: igen, mert az bizony ott állott a Lăncos templom mellett Szatmárnémetiben. Furcsa kifogás, hogy a szerző *Alföldnek* nevezi az *Alföldet*, s nem a Címpieből fordítja Mezőségnek, s *Havasalföldet* ír *Muténia* helyett. Rotărescu átirná az egész magyar helynévanyagot, s pillanatnyi politikai ízlése szerint dobálózna többszáz éves magyar-, román- és szász-lakosságunk révén közösen használt, több évszázados neveinkkel. E valós kontinuitás nincs ínyére, legendákon nevelkedett agya nem fogadja be közös múltunk értékeit.

Mikor Szabó T. Attila professzort a Magyar Tudományos Akadémia 1979-ben tiszteletbeli tagjává választja, a kolozsvári Tribuna című hetilap cikket kér Édesapámról Beke György tollából. Cikkét megírja, de sohasem jelenik meg, mert (az egyik szerkesztő elszólása szerint) „*ők Szabó T. Attilát elvont nyelvésznek képzeltek el, nem az erdélyi magyar múlt bűvárlójának*”.

Egy írószövetségi díj odaítélésének, majd felsőbb utasításra („Elena asszony” jóvá nem hagyása), elvetése kálváriáját követi szerzőnk önnön bőrén nyomon. Dulea művelődési konifeus szájából aztán elhangzik: „Bekétől és Bekéről semmi szín alatt nem szabad közölni semmit”. A

lándzsa hegye élő húsba döf. De Beke lándzsája mögött román írók is felsorakoznak, olyanok mint Mircea Dinescu és Dan Desliu. „Itt már rég nemcsak rólad, személyedről és a könyvedről van szó, Gyurikám” – mondja szerzőnknek Domokos Géza, a Kriterion karakán igazgatója. Megszólal a Szabad Európa Rádió is. Juhász László hangja, mely a könyvbeltitásokról a müncheni *Új Látóhatárban* is megjelenik, Czine Mihály, Kulcsár Katalin, Görömbei András és Pomogáts Béla állanak mellé, Szöcs Géza pedig a párizsi Magyar Füzetekben is közli *Beadványát* Rota*rescu ellen a „nyugalmazott állampéldem alezredes... megdöbbentő képet nyújt egyes belügyi tisztek világnézetéről, ítélőképességéről és indulatairól”.

Lélegzetvételnél szünet következik. A recsegő-ropogó rendszert meglepi a sok nyilvánosság, s a nyugati visszhang. Néhány megtépzott cikk megjelenik. 1984-ben pedig budapesti tévébeszélgetés. Újabb botrány: „*magas szinten adott előzetes engedély kellett volna*”. Nem román-magyar ellentét alakul így ki, hanem az „aranykor” kiszolgálói, magyar bestiói, ügynökei és magyar és román közírók, demokratikus beállítottságú tollforgatók között folyik a küzdelem. Találónan öszszegzi a dolog lényegét Stefan Augustin Doinas: „Ha Romániának vitája támad Magyarországgal, ne az erdélyi magyar írókon álljon bosszút.” E könyv jól érzékelteti a balkáni hazudozások Központi Bizottsági hangulatát Bukarestben, az 1980-as évek közepén, melybe a hatalom 38000 ártatlanul meggyilkolt mármarosi zsidó emléktábláját is belekeveri. Domokos Géza kimondja nyíltan, hogy az ügy háttérében a román nacionalizmus van. Az „aranykor” csúcsán teszi ezt a jó magyar könyvek kiadói igazgatója: Domokos Géza! Nem kis polgári bátorság (majdnem vakmerőséget írtam) kell ehhez, olyan országban, ahol – mint Gyergyóban –, vérebbekkel falatják fel a kellemetlen áldozatot.

Sokmindent lehet egy-egy „aranykorban” élő karakán román író személyre vetni, de azt nem, hogy veszélyhelyzetben nem állott magyar író társ mellé. Sok

ilyen fölemelő, hitet adó példát említ szerzőnk, s azt is: ő vált a hatalommal szembeszegülő lándzsa hegyévé. Kevésbé hízegően nyilatkozik szerzőnk Hajdú Győzőről, aki 16 gépelt oldalnyi följelentést készített a *Boltívek teherbírása* ellen, s csatolja hozzá útlevelekérését maga és felesége számára Budapestre. És ekkor Gelu Pa*teanu (avagy Gyalu – ma az Eötvös Loránd Tudományegyetem Román Filológiai Tanszékén Budapestre menekülve a posztkommunista újvilágból) Beke mellett kiállását Máktörő című karcolatának lefordításával és a román Csillag/Steaua-ban való közléseivel hangsúlyozza. A román fordító akkor áll üldözött magyar író társ mellé, amikor a magyar Hajdú föl-föjlentgeti (ez lett volna az ára a több évtizedes Igaz Szó-béli főszerkesztői állásának?)

5. Beke György: *Egyetlen út: az önrendelkezés* (Bp. – Ungvár, 1993. 75. old.) A szerző és Pomogáts Béla szerkesztette az Erdélyi Szövetség Füzetei sorozat 3. számaként megjelent kötet az Interjúk és dokumentumok alcímet viseli. Duray Miklós felvidéki, Dupka György kárpátaljai, Percze Ferenc bácskai, Tőkés László és Borbély Imre erdélyi közéleti személyiségekkel beszélgetett el az interjúk készítője. A fenti politikusokat főleg a magyar önkormányzatok kialakításának lehetőségeiről kérdezi Beke György, de Ukrajna esetében a magyar autonóm körzetről is beszámol: 1991. december 1-jén a beregszászi járás határain belül népszavazáson megszületik a magyar autonóm körzet.

A körzet szabad gazdasági és kulturális kapcsolatokat tart fenn a Magyar Köztársasággal, s elismerik a magyar nyelv egyenrangú, hivatalos állami nyelvként való használatát. S még arról is rendelkezik a törvény, hogy „A helyi önkormányzat pénzügyi-gazdasági alapjait a föld, annak méhe, a vizek, az erdők, a növény- és állatvilág képezik.”

Nem véletlen, hogy ilyen törvény után Magyarország aláírta Ukrajnával a két állam jogi viszonyát európai keretekben rendező szerződést. A távolabbi jövő, s

nem csupán az ezredvég dönti el, hogy hasonló szerződések megszületnek-e Romániával, Szerbiával és Szlovákiával is, vagy mint az erdélyi Magyar Autonóm Tartomány (csupán nevében az önrendelkezésre utaló) tiszavirág életű emlékével maradunk századunkban. Az európai politikatörténet arra int bennünket, hogy a legszilárdabb államok azok, amelyek – mint Helvetia és Suomi – nemcsak kinyilatkoztatják, hanem a gyakorlatba is átültetik az önrendelkezés elvét. A bizánci „demokráciák” kora elmúlt – s ha ezt nem vesszük idejében észre, egykönnyen a Bizánci Birodalom sorsára juthatnak.

Szabó T. Ádám

Magyar Katolikus Lexikon

(I. kötet A-Bor)

A Szent István Társulat az 1850-es években indította el első adattárként és kézikönyvként az *Egyetemes magyar Enciklopédiát*, és 13 kötetének megjelentése csaknem 20 esztendő telt igénybe. A P. Bangha Béla SJ által kiadott *Katolikus Lexikon* kötetei az 1930-as években jelentek meg, és utóbb többéves antikváriumi előjegyzés mellett sem lehetett beszerezni. A vallásos kultúrát elnyomó szocializmus évtizedei után, egyfelől fokozott érdeklődés, másfelől a vallási és egyházi ismeretek széleskörű hiányossága figyelhető meg. Ezért a Szent István Társulat Könyvkiadó már 1980-ban elhatározta a Magyar Katolikus Lexikon megjelentetését. Az ismeretek hasonló jellegű szintézisét jelentő, már folyamatban lévő összefoglalások nem biztattak egyszerű és gyors megoldással. Például a néprajztudomány területén a Magyar Néprajzi Atlasz munkálatai már az 1930-as évek végén, majd az 1950-es évek közepén ismét megkezdődtek, a publikációk megjelentetésére azonban csak több, mint 3 évtized múltán került sor. Vagy utalhatunk egy másik vállalkozás, az Új Magyarország Néprajza elkészítésének elhúzóására is. Ennek előkészítő munkálatai már az 1940-es évek második felében elkezdőd-

tek, 1955-ben 1966-ban és 1975-ben újabb és újabb nekibuzdulások következtek, mégis a nyolc kötet közül az első kiadása csak 1988-ban, majd az 1990-es évek elején valósult meg. Hasonlóan alakult ez más szakterületeken is. Például az Új Magyar Tájszótár megalkotását már 1949-1950-ben célul tűzték ki, első kötete azonban csak az 1970-es évek végén, a második pedig majdnem egy újabb évtized múltán jelent csak meg. Közélebbi párhuzamként utalhatunk az 1953 óta készülő Magyar Nagylexikon kudarcosorozatára, első kötetének teljes negyven évet követő megjelenésére.

Ilyen körülmények között a kiadó először az 1950-1960-as évekbeli német vallási lexikon anyagának átültetésére és magyar vonatkozásokkal való kiegészítésére gondolt. Azonban a két nemzeti kultúra eltérései, a fordítási problémák stb. folytán hamar kiderült ezen út járhatatlansága. A Társaság végül úgy döntött, hogy az ezer éves magyar katolicizmusra és ezzel együtt a nemzeti történelemre koncentrál, és vállalja az egyetemes magyarság számára egy új magyar katolikus lexikon készítését. E felfogásban 1983-ban kezdődött újra a munka, és az első kötet tíz év múlva történő kiadása a fenti példák tükrében sikeres ütemezésnek tekinthető.

Az egyetemes szócikkek közlésmódját igen korrektnek találtuk, amely nem értékel és nem sugall sajátos szempontok szerint, hanem tényeket közöl intézményekről, vallásokról, a világegyházról, eszmékről, személyekről és települési kategóriákról, mindezzel elősegítve a pontos megismerést. Ehhez szemléletes példaként utalhatunk a közelmúlt törvényalkotási folyamatában is érzékeny kérdésként jelentkező *abortusz* szócikkére. A megnevezés magyar nyelvi változatainak felsorolása mellett a szó etimológiájával és általános jelentésének meghatározásával kezdődik az ismertetés. Majd a fogalom erkölcsi szempontból történő osztályozása következik, amelynél a katolikus erkölcsstan szerint nem a spontán, nem is az orvosi-etikai kérdést jelentő

közvetett művi abortusz az egyént, nemzetet és emberiséget érintő egyik leg súlyosabb erkölcsi kérdés, hanem a magzat megölését célzó közvetlen művi abortusz. Ennek értelmezésekor a szerző teljes mértékben a racionalitás talaján ismerteti az egyházi álláspontot, utalván különböző államok eltérő fölfogására, és módszeres tárgyilagossággal számbavéve az egyházi tanítást ellenző érveket és indítékokat is. Külön pontban található a téma történeti áttekintése, a vonatkozó egyháztörténeti dokumentumok számbavétele. Újabb pont foglalkozik a magyarországi helyzet nyomkövetésével, főként az egyházi és polgári törvénykezés története oldaláról. E pont végezetül összefoglalót ad a *magzati élet védelméről* szóló 1992. évi LXXIX. törvényről. Összehasonlító adatok találhatóak táblázatos formában a magyar gyakorlatról és a világ különböző országaiban végzett abortuszok számáról.

Vallásföldrajzi téren Európa országai részletes bemutatásra kerülnek, a nem európai országokról főleg a misszionálás szempontja szerint szól ismertetés. Térképek találhatóak a föld országainak püspökségeiről, és a magyarországi esperesi kerületekről. Honismereti szempontból is igen jelentős, hogy a történeti Magyarország összes vármegyéje, vidéke és plébániahelye ismertetésre kerül, sőt a Kárpátokon túli moldvai magyarság jelentősebb településeiről is szólnak a szerzők. Ez utóbbi téren a lexikon-műfajban föltétlenül hiánypótló szócikkek találhatóak. Például a Prut és a Szeret folyó között található, egykor magyar többségű moldvai Bârlád várost a korábbi lexikonok – Révai, Új Magyar, stb. – nem ismertetik, a Magyar Katolikus Lexikonban viszont a többi magyar vonatkozású moldvai településsel együtt, tömör, adatgazdag leírás található róla! Ezek az ismertetések nagyban hozzájárulhatnak, hogy a magyar kulturális közéletben sokáig feledett, majd inkább csak kuriózumként megjelent csángó magyarságról alkotott kép a fontosságának megfelelő helyre kerüljön. A tömörség mellett is kirajzolódik a szócikkek közül a csángó magyar népcsoport

nemzetiségi létéért folytatott történelmi drámája. A csaknem azonos időben megjelent Magyar Nagylexikon már szintén hasonló részletességgel sorolja föl a magyar vonatkozású moldvai településeket. A kettőt összehasonlítva az látható, hogy a Magyar Katolikus Lexikon e témáról szóló szócikkei adatgazdagabbak, rendre utalnak a foglalkozási viszonyokra is, és a moldvai magyarság történelmi sorskérdései hangsúlyosabb szempontként szerepelnek.

A lexikonban a vallás széles értelemben való fölfogását nemcsak a nemzeti identitással összefüggő jellemzők figyelembevételével mutatja, hanem az életmód és a kultúra számos más területeinek megjelenítése is. Így a történelem általában erőteljes hangsúlya mellett külön szócikkekre is utalhatunk („balkáni magyar hadjáratok” stb.). A népi vallásosság és általánosabban is a néprajz megfelelő teret kap az egyes szócikkek sorában („aratókoszori”, „archaikus népi imádságok”, „Babba-Mária”, „babona”, „Bagó Márton” nyomdász, „Bakkuszjárás” stb.). Az általános érdeklődés szempontjából lényegesebb filozófiai, lélektani fogalmak tisztázására szintén sor kerül, és a vallásos szimbólumként is jelentkező, különféle szavak sokasága olvasható címszövekként (bagoly, aratás, arc, arckép, stb.). Ezek mellett a legkülönbözőbb területek is szóba kerülnek, a jogtudománytól az egészségügyön át egészen az egyes hossz- és ürmértékekig.

Nem túlzás, hogy a Lexikon mindenki számára hasznos ismereteket és eligazítást nyújt, és az idegen szavakat kerülő, közérthető fogalmazása a könyvet akár az általános iskola tanulói számára is érthetővé teszi, vagy a határon túli honfitársaink számára, akiket körülményeik idegen nyelvű iskolába kényszerítettek.

Limbacher Gábor

BALÁZS ÁDÁM – ZIKA KLÁRA:

Virrasztó fenyvesek

Ruffy Péter bevezetőjét 1989. augusztus 31-én keltezte, tehát még a „forradalom”

előtt, mint ahogy a riportok egy részét is korábban írták, amint az olvasó a szövegből kikövetkeztethet.

Valamennyi riport tulajdonképpen egy-egy honismereti tanulmány, melyek a szerzők ismereteiről éppen úgy tanúskodnak mint arról, hogy az eddigi forrásokból nemcsak merítettek, hanem újakat is felfedeztek. Minderre Erdélyhez fűződő kapcsolatuk is predestinálja őket. Erről Ruffy Péter a következőket írja: „Itthon vannak Budapesten, de otthon Nagyváradon, Bánffyhunyadon, Nagyenyeden, a magyar nyelv legszebb ágacskája alatt, a Székelyföldön is. Zika Klárát gyermekeskorban az anyai nagypapa meséi, mondái, legendái melengették és nevelték, s az anyai nagyanya erdélyi étkei táplálták mind a mai napig. Balázs Ádám Erdély valamikori vezető színművészt, a váradi, a kolozsvári teátrumok, a pesti Nemzeti későbbi tagját, Balázs Samut, a néhány esztendeje körünkből eltávozott művészt, szeretheti és tisztelheti édesapjában és keresheti meg a családi szülőház hűlt helyét a félig már lerombolt, egykori váradi Sztaroveczki utcában.”

A könyv három részre tagozódik. Az első Gyulai Pál egy költeményének címét viseli: *Kéklő hegvek alján*. Mindjárt az első fejezetből megtudjuk, hogy mennyi történeti és magyar szellemi kincset őriz Nagyvárad, a Pece-parti Párizs vagy szebben mondva a Körös-parti Athén. De már mindjárt Kalotaszegre vezet útnak, hogy Gyarmathy Zsigánéval találkozzunk, aki az *írásost* világhódító útjára elindította. Máris, a református templomban, Tordán hallgathatjuk az ígét, majd Oltszakadaton figyelmeztet bennünket az evangélikus pap: *Ha tudod, holnap meghalsz, még ma ültess el egy diófát*. Koltón mindig újabb Petőfi-emlékek kerülnek elő. *1847. IX. 26-án kereszteltem Sebestyén Györgynek és Sebestyén Juliának 25-én született gyermekét, Katát. Keresztatya tek. Petőfi Sándor úr és hitvese Szendrey Júlia úrasznony. Vincze Péter pap*. Kézdivásárhely után, Marosvásárhely következik, hogy rövidesen Máramarosszigetre érkezzünk, melynek lakosságából egy évszázaddal

előtt 60 % a magyar, a többi zsidó és román; ma 30 % magyar, de zsidót egyáltalán nem tartanak nyilván.

A második rész Adyt idézi: *Séta bölcsőhelyem körül*. Nagyenyeden Vita Zsigmond kalauzol bennünket, akinek Móricz Zsigmond és Györfly István volt a példaképe. Majd ellátogatunk Nagyszentmiklóásra, Bartók Béla szülővárosába, ahol édesapja, id. Bartók Béla, a gazdasági iskola igazgatója 33 éves korában már elhunyt, unokája ifj. Bartók Béla 84 éves korában hagyott itt bennünket. Zágónban (Háromszék) Mikes Kelemen emlékeit keressük és találjuk meg. A székely Benedek Elek Kisbaconban élt és sírja is itt domborodik, a századfordulón emelt kúriája zarándokhellyé vált, éppen úgy mint Farkaslaka (Udvarhelyszék), ahol megállunk Tamási Áron sírjánál. Magam is találkoztam *Szülőföldem* című könyvének azzal a részletével, mely a temetőt írja le s egyik könyvemben éppen ezt a részt, mint legjellemzőbbet közöltem.

Az utolsó fejezet Kányádi Sándor versét idézi, melyet Kós Károly arcképe alá írt:

*Falak omolhatnak,
kövek is vészhatnak,
magaslik, nem porlad
a megtartó példa...*

Kós Károlyt követi Marosi Ildikó, Sütő András, Kallós Zoltán, Vékás Domokos, Illyés Endre, Tőkés László. Kallós Zoltán kolozsvári lakása valóságos néprajzi múzeum. Erről írja Balázs Ádám: „Tucatnyi látogatásom közül jól emlékszem a legelsőre, mert éppen Lőrincze Lajos és Szabó T. Attila professzorok gyönyörködtek a lájbikban és bujkákban, a katrincákban és nyakravalókban. Legutóbb pedig – kicsit jelképes, jellemző véletlen – éppen egy magyarországi román falu, Méhkerék tancosai voltak a vendégei”.

A könyv felvillantott néhány gondolata, idézete elegendőnek látszik annak bizonyítására, hogy aki Erdély magyarsága története, népi hagyományai iránt érdeklődik, annak ezt a könyvet át kell tanulmányoznia. (Akadémiai, 1994.)

Balassa Iván

BENCSIK JÁNOS:

Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XX. században

A kötet Viga Gyula szerkesztésében, Történelmi és néprajzi tanulmányok alcímmel és a három érintett megye, egy város múzeuma és az önkormányzatok támogatásával, Orosz István és Fehér József bevezetőjével jelent meg.

A bevezetők írói Bencsik János személyében néprajzot tanult, hallgatott, iskolai tanárból – kis múzeumokat felvirágoztató, rendező néprajzossá, múzeumigazgatóvá vált kutatót mutatnak be. Bencsik János tudja és önérzetesen vállalja helyét a néprajzkutatók társadalmában. A „leíró”, a „krónikás” szerepe az övé, ahogy – a Fehér József-készítette beszélgetésben – fogalmaz. A kötet íróját 60. születésnapján köszöntő kiadvány munkáinak bibliográfiáját is tartalmazza. Eszerint első írása 1962-ben Tiszacsegén berendezett ház bemutatása, 1969-től, következő írása megjelenésétől folyamatosan publikál. Írásaiban a közéleti muzeológus és a következetes kutató felváltva van jelen.

A szerkesztő a 360 oldalas kötetet három nagy fejezetre tagolja. Az első fejezet a Tisza-mente és a Hajdúság, a második Nemzetiségek Békés-Csanádban és a harmadik Tokaj-Hegyalja címet viseli. Az elsőben a címben jelzett tájról és településekről készült írások kerültek. A szerző a nevezett helyek földrajzi helyzetéből és kultúrájából adódó alapkérdéseket vizsgál. Ilyen például a tiszai halászhoz kötődő helynevek vizsgálata.

A Nemzetiségek Békés-Csanádban című fejezet első részében 1-1 német, szerb, román és cigány népeiséggel, kultúrával foglalkozó tanulmány szerepel, amellyel a táj, a közigazgatási egység nemzeti-etnikai sokszínűségét jelzi. A fejezet második felében Battonya, egy etnikailag, vallásilag összetett mezőváros társadalmát, gazdálkodását és népi táplálkozását írja le. Az Összegzés és tanulságok című zárórészben a statisztikák elemzése közben a török után újratelepülő Alföld kultúrájának értelmezéséről a következő-

ket állapítja meg: bárholonnan, bármilyen nemzetiségűek érkeztek erre a vidékre, kultúrájuk az ember és természeti környezete kölcsönhatásában alakult ki, melynek eredményeként nem lehet vita az átadás-átvétel.

A harmadik rész a 10 év óta kutatott táj, Tokaj-Hegyalja XVIII. századi társadalmának levéltári források feltárásával készült rajza. Tokaj egy XVIII. századi bortermelő, iparosodó és kereskedő mezőváros, ahol az osztályok, rétegek és csoportok (ahogy a szerző meghatározza) átmenetet jelentenek a gyakran felekezetet is jelző nemzetiségi csoportok és feudális osztályok között. Ugyanakkor itt példaként a nemzetiségek közül kiemelve a görögöket, Bencsik János vizsgálata során megállapítja, hogy nem jelentenek homogén társadalmi réteget. Három csoportjukat, a nemeseket, a helyi lakos kereskedőket és a vándor vásárlókat különíti el. A vizsgálat, a forrás adta időpontban a tárgyalt rétegeket, csoportokat földrajzi, történelmi-társadalmi mozgásukból kiemeli, majd oda vissza is helyezi.

A harmadik fejezet levéltári források felhasználásával készült. A szerző forrásanyaga gazdag, változatos, egyúttal jól tájékozódik, feldolgozásra váró témákat jelez. Magának és másoknak is kedvet csinál hasonló munkához.

A forrásaiban és tematikailag és így a feldolgozás módjában is változatos kötet egy vidéki, kisvárosi múzeumban dolgozó néprajzkutató munkásságának keresztmetszetét, vázlatát adja. Szolgálhat és szolgáljon hasonló helyzetű kollegáknak munkájuk közben például!

Szücs Judit

SZATHIMÁRYNÉ VIZY ZSUZSA:

Emlékeim töredékei¹

A magyar városok közül Sopron vonult be a köztudatba „a hűség városa”-ként;

¹ Szathimáryné Vizy Zsuzsa: Emlékeim töredékei. A Lakitelek Alapítvány és a Balassagyarmat Város Önkormányzatának támogatásával kiadta a szerző. Novitas-B Kiadó. 1994. 100 old.

kevesebb szó esett s csak időszakonként Balassagyarmat népakaratának fegyveres kinyilvánításáról, az 1919-es ún. „cseh kivetésről”, amelynek 1994. januárjában emléktábla (vissza)állításával ünnepelték 75. évfordulóját, annak, hogy a helyi polgárság, katonaság, vasutasok, tanárok, diákok, postások szembeszálltak a betolakodókkal, kezükbe vették a város sorsát s fegyveresen védték meg a magyar országhoz való tartozásukat. 1994. január 29-én Balassagyarmat képviselőtestülete „a város idegen elnyomás alóli felszabadításában vállalt kiemelkedő szerepéért, az 1919. január 29-i harcok idején tanúsított hősiességéért” a harcokat vezető Vízzy Zsigmond egykori honvédtiszt részére posztumusz díszpolgári címet adományozott. A végvári szellemiséget és hazafiságot oly erőteljesen továbbörökítő Balassagyarmaton nemrég (1993-ban) utcát is neveztek el róla.

Az a helytörténeti forrásértékű könyv, amelyet a fenti legendás hős leánya rendhagyó családtörténetként-önéletrásként adott ki, Nógrád megye egykori székhelyének huszadik századi történetébe, eseményeibe nyújt betekintést. Sőt, múlt századi családi emlékiratok segítségével – melyek talán a város szülötte, Nagy Iván kisugárzó hatásától sem mentesen keletkeztek –, fényképek, levelek felhasználásával az emlékezet jóval messzebbre tekint vissza.

A személyes hangvételű, olvasmányos könyv viszonylag egységes társadalmi rétegről – a történelmi középosztályról, előbb nemesi, majd a polgárosodás következtében középosztálybeli családokról – közvetít ismereteket: megtudhatja belőle az érdeklődő olvasó és a társadalomkutató, miként éltek, éreztek, cselekedtek ezek az emberek, milyen értékekhez igazodtak, miként írták be nevüket szűkebb környezetük történelmébe. A szerző a családi eseményeket, sorsokat mindvégig a haza, az ország sorsával kapcsolatban idézi föl. A leglényegesebb közös vonás, amit nemzedékről-nemzedékre örökítenek át, és a család számos jeles alakjának rendkívüli vagy hétköznapi tetteiből kisugárzik, a természetesen megélt magyarságtudat és a hazaszeretet, a hazáért, a szülőhelyért való tenniakarás, akár harcban

katonatisztként, akár a középosztály „civil” pályáin: orvosként, papként, mérnökként.

A valóságírodalomra jellemző stílus meggyőzően járul hozzá, hogy az olvasó rokonszenvvel kísérje ennek az egyik ágában a Felvidékről, a másikának Erdélyből származó családnak az első, majd a második világháborúban, az azt követő években átélt történetét. Az önéletrő alakja tetterős, kivételes egyéniséget sejtet. Családtörténet-íráshoz módszertanilag egyéni megoldást, ugyanakkor szórakoztató formát választott. A valóságos irodalom eszközein kívül más eljárások bevetésére is törekszik.

Az emlékezés „csapdái”, a megszépítő elmélázást magabiztosan kerülő írás szándékát a család, a gyökerek, az ősök életének-fontosságának tudata vezérelte, a megörökítés egyúttal Balassagyarmat helytörténeti irodalmát gazdagítja.

Demeter Zayzon Mária

Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből¹

Mint arról a bizottság elnöke, Gráfik Imre *Magyarságkutatás a regionalitás jegyében* című bevezető tanulmányában beszámol, e megyében már az 1980-as évek közepétől kiemelten foglalkoztak a nemzetiségek, így a burgenlandi és szlovéniai magyarság történetével is.

Kerecsényi Edit *Radamos benépesedése, gazdasági és társadalmi viszonyai a XVIII-XIX. században* című munkájában egy 1920 óta Szlovéniához tartozó falu helyzetét vizsgálja. A lakosság száma 1800-ig általában egyenletesen emelkedett. Az új betelepülők elsősorban az erdőirtásból szereztek maguknak termőföldet, és összehasonlítva a környék egyéb településeivel (Bánuta, Göntérháza, Kámaháza, Dobronak) viszonylag nagy volt az iparlól, főként a fazekas mesterségből élők aránya is. 1769-ben Mária Terézia úrbéri rendeletét végrehajtották, és a falu árendás szerződést kötött az urasággal. Az átlagos teleknagyság 0,65, de

² Szerk.: Gráfik Imre. *Teleki László Alapítvány*. Budapest, 1994. (A Magyarországi Magyarok Könyvtára XIV.) 186 old.

még a betelkek között is nagyok voltak az eltérések. 1805 körül majd az 1830-as években újabb regulációt hajtottak végre. A II. József-féle népszámlálás idején a településen 379, 1870-ben 395 fő lakott, majd gyors növekedés következtében 1890-ig 625-re nőtt a népesség száma.

M. Kozár Mária *Kölcsönhatások* című tanulmányában a magyar-szlovén határ menti vidékek kiutatónak dolgozatait elemzi, kiemelve a két nép kultúrájában található közös elemeket. Magyar elemek voltak a szlovén anyagi kultúrában a kerített ház, a nülipános és ácsolt láda, az aratókoszorú, a gulyás, a paprikás, némely viseletdarabok; a folklórban pedig a betlehemezés, a gergelyjárás, Mátyás király alakja, a vőfélyversek stb. A magyarok vették át a szlovének kemenceformáit, az emeletes kástart, a szobákban lévő tűvegfestményeket, a hajdinatormesztrést, a kása ételeket stb. Az egymásra hatás a középkortól kezdve kölcsönös volt, de ez nemcsak a különböző nemzetiségű lakosságának, hanem a földrajzi környezetnek is tulajdonítható, különösen az anyagi kultúra vonatkozásában.

Pivar Ella *Köt. a legkisebb szlovéniai magyar falu* című dolgozatában egy halászfaluból élő, Mura-menti településről ír, mely a magyar Gyertyános és Kapca, valamint a szlovén Ilotiza és a horvát Marof közt fekszik. 1378-ban Ribichi, majd 1405-ben Halászház néven említik. Középkori neve tehát ez ősi mesterségre utal. A falut a törökök 1600 körül elpusztították, majd 1693-tól Köt néven ismét szerepel az egyházi forrásokban. A XVIII. században végrehajtott úrbérrendezés szerint a falu gazdái jórészt fél és negyed telkekkel rendelkeztek, majd a jobbágyfelszabadítás után, a XIX. század második felétől átlag 7,8 hold jutott egy háztartásra. A tehetősebb gazdák a hiányzó földterületet az Eszterházy birtokhoz tartozó muraközi falvakban vásárlással pótolták, míg a legszegényebbek aratáskor vagy más alkalmakkor vállalt idénymunkával egészítették ki jövedelmüket. Sok család kivándorolt a századfordulón Amerikába. A trianoni békeszerződés értelmében Köt először Horvátországhoz majd Szlovéniához került. Mivel az 1923-1924. évi földreform során csak

a szlovén nemzetiségűek kaphattak földet, sokan szlovénnak vallották magukat, és gyermekeiket is szlovén iskolába írták. A két világháború között ismét jelentős volt a kivándorlás, majd 1945 után elsősorban az értelmiség hagyta el a falut. A szerző megállapításai szerint a köti lakosság kultúrája két elemből, a hetési magyar és a szláv hagyományokból tevődik össze. Jellemzőes a nők öltözködése, akik közül az idősebbek még e század elején is viselték az ún. *pacsat*.

A kötet utolsó részében Varga Sándor *A zsidók története a lendvai közösségben 1773-1944 között* című tanulmányát olvashatjuk. Előjáróban részletesen leírja, hogy az első zsidók Mária Terézia uralkodása alatt, 1773-ban jelentek meg a környéken, majd számuk II. József türelmi rendelete következtében növekedett. Az első telepesek kézművességgel foglalkoztak, mégpedig a céhes mesterek által nem kedvelt szakmákban. 1860-tól mind több család a kereskedelembe lépett. A járásba telepedett zsidók nagyobb része Lendván lett otthonra. 1933-tól a zsidóellenesség a Muravidéken is megjelent, majd 1941 után a magyarországi vonatkozó törvények itt is érvényesek voltak. 1944-ben a vidékről 220 személyt deportáltak, akik közül csak 18 tért haza.

A dolgozat második részében megismerkedhetünk a zsidók különböző kulturális és egyéb létesítményeivel: a lendvai iskolával, az egyházi közösséggel, a nőegylettel, a temetővel stb.

Dóka Klára

HORVÁTI ANTAL:

A moldvai katolikusok ősei³

Ma már magyarságismereti evidencia, hogy az örómániai Moldva római katolikus lakossága, a csángó népközösség a magyar etnikum többszörösen is kisebbségbe került része. Többszörösen, hiszen a csángók soha nem éltek a magyar államiság keretein belül, sosem használhatták teljes szabadsággal anyanyelvüket, néhány esztendő kivételével

³ *Horváth Antal: Strămoșii catoliciilor din Moldova. Sfântu Gheorghe, 1994. Tri-sedes Press SA, 134 p.*

magyar oktatásban sem lehetett részük, még a Teremtőt sem imádhatták a maguk nyelvén. De aini számunkra evidencia, nem az a román államalkotó többségi nemzet, s talán még a csángók egy, anyanyelvét és nemzeti identitástudatát veszített része előtt sem. Ezért van óriási jelentősége annak, ha Romániában román nyelven jelenik meg olyan fölvilágosító, ismeretterjesztő munka, amely – szemben az ottani hivatalos és kötelező fölfogással – rámutat az adatok történelmi tényekre, a hiteles forrásokra, bizonyítandó, hogy Moldova katolikusai nem elmagyarosodott románok, hanem őseik földjén élő magyarok. Ez a cél vezette *Horváth Antal* lujzikalugari születésű, jelenleg Csíkszentdomokoson szolgáló római katolikus lelkészt, hogy *Strămosii catolicilor din Moldova* (A moldvai katolikusok ősei) címmel román nyelvű szövegyűjteményt állítson össze a XIII-XVIII. század határolta időtartomány csángókra vonatkozó dokumentumaiból, amelyek egybehangzón igazolják az említett helyzetet.

A szerző 1960-tól – a házkutatások fenyegetettségében – szinte konspirációs módon gyűjtötte, jegyzetelte a számára elérhető forrásokat, tehát, levéltári kutatások lehetőségének híján a nyomtatásban valaha is kiadott kútírókat. A filológiai kérdésekben nyilvánvalóan amatőrnek mondható lelkész vállalkozása kezdetekor igen jó érzékkel rájött két dologra: egyfelől, hogy ne ő maga beszélje el a csángó nép történelmét, mert elfogultsággal lenne vádolható; másfelől, hogy ne elsősorban magyar kutatóktól való forrásokat idézzon, mert újra csak vád érhetné tendenciózussága miatt. Horváth Antal tehát a kelet-közép-európai történelem, egyháztörténelem és művelődéstörténet jól ismert vagy névtelen, de mindenképpen „idegen” szemlélőit fedezte föl maga számára, az ő elfogulatlanak mondható munkáikból idéz. Első számú tájékoztatósi pontja a *Călători străini despre Țările Române* (Idegen utazók a román országokról, Bukarest, 1968-1983) című nyolckötetes forráskiadvány volt, amelyről lehetetlen a magyarság iránti elfogultságot föltételezni. A további román, illetve erdélyi szász, holland, horvát forráskiadványok mellett a kérdéskör ma-

gyar nyelvű dokumentációjának csupán a legfontosabbjait használta föl: *Domokos Pál Péter* „...Édes hazámnak akartam szolgálni...” (Bp. 1979) című kötetét, *Lukács Pál* összeállítását, a *XV. századi pápák okleveleit* (Bp. 1938) és *Benda Kálmán* nélkülözhetetlen munkáját, a *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706* (Bp. 1989) két kötetét. A források lelőhelyeként megadott jegyzetekből egyértelműen kiviláglik, hogy az összeállító a román történelmi román kutatói által publikált szövegeket részesítette előnyben: *Hurmuzaki, Ioan Bogdan, Nicolae Iorga, Hașdeu, Călinescu, Romul Căndea* szövegkiadásait. Ők az elmúlt évszázadban behatóan foglalkoztak a román fejedelemségek és az itt élő népek történetével, s maguk is bőséggel merítettek az e tájakon járt szerzetesek, misszionáriusok, utazók, politikusok, követek írásos anyagaiból, leveleikből, feljegyzéseikből, naplójukból, úti jelentéseikből és persze az oklevelekből.

A XIII. századtól, tehát a mi históriánk felől tekintve *II. András* és *IV. Béla* uralkodásától a XVIII. század elejéig, a Rákóczi-szabadságharc kitörését megelőző esztendőig terjed az az időtartomány, amelyből a források kikerültek, s amelyek román fordításban a kötetben – időrendbe sorolva – megjelennek, szám szerint összesen 92. Az eredeti dokumentumok szerzői ebből az öt évszázadból zömkel egyházi személyiségek (*János domonkos szerzetes* a XV. századból, *Ryza* baiai püspök, *Marchiai Jakab* nuncius, *Lépes György* gyulafehérvári püspök, *Giulio Mancinelli* és *Johannes Küntig* jezsuita misszionáriusok, *Giovanni Battista Bandini* érsek levelei, jelenrései, hivatalos vagy magánérdeklői elbeszélései) voltak, de mellettük és később számos világi eredetű dokumentum (pl. *Belsius János*, a szász humanista *Johann Sommer*, XVI. századi magyar zsoldosok, *Francesco Pastis* utazó írása) szerepel a válogatásban. Ezek forrásértéke, történelmi jelentősége kétségbevonhatatlan, mert számos pontos adatot tartalmaznak a moldvai településeken élő népességről.

A források szinte kizárólag magyar személynéveket említenek. Ilyen tekintetben mindennél sokatmondóbb az 58. számú do-

kumentum, *Marcus Bandinus* érsek listája a moldvai katolikus lakosságú helységekről, amely később *Bandinus Kódex* néven vált ismertté és becses kútfővé. Ennek szemelvényei mind a helységnevek, mind a személynévek tekintetében meggyőzően tanúskodnak a mellett, hogy Nyugat-Moldva lakosságának tekintélyes része a XVII. század derekán magyar volt. Az itt számba vett három település – Gorzafalvától Jászvásárig, Csöböröcsöktől Hídegkútig, Románvásártól Forrófalváig – igen jelentős magyar népességgel bírt, hiszen a katolikus családok kizárólag magyar vezetéknevet viseltek. De legalább ilyen meggyőző az a követi levél, amit *H. Rákóczi György* embere állított össze, s amely a moldvai helynevek magyar megfelelőit is tartalmazza, hasonlóképpen *Casimirus Domokos* erdélyi ferences Pozsonyban megszerkesztett jelentéséhez, amelyben felsorolja a moldvai katolikus plébániákat – a települések magyar elnevezéseit is használva.

A szöveggyűjtemény kilencvenkét, időrendbe sorolt szemelvénye bizonyító tény sor annak számára, aki nem előfeltételekkel, prekoncepciókkal közelít a csángó-kérdéshez. Adatolt igazolása az egyik legjelentősebb csángó-kutató, Domokos Pál Péter 1988-ban magnóra mondott vélekedésének: „A csángó kérdés: politikum. Egy ország titka. Moldvában már annak kezdete óta élnek magyarok, s Magyarországról folyamatosan újabb és újabb magyar csoportok érkeztek. Tehát a magyarság Moldvában mindig jelen volt. Az állam úgy tekintett rájuk, mintha nem léteznének. Teljesen jogfosztottan éltek, bándinnak (betolakodó, hazátlan) nevezték őket.” (Az én Erdélyem. Bp. 1988.)

Az összeállító Horváth Antal – követve eredeti elvét – maga nem vállalkozik véleménymondásra, következtetések levonására, még vázlatosan sem foglalja össze a moldvai magyarok történetét, hagyja a dokumentumokat „beszélni”. Kötete előszavának legterjedelmesebb része is mentegetőzés, amelynek summázata talán ez a mondat lehetne: „Az akartam, hogy Isten előtt és a jóhiszemű emberek előtt az igazságot szolgáljam, hazugság nélkül,

szeretemben és kölcsönös tiszteletben”. Voltaképp egyetlen ponton tér el vállalkozása tartózkodást parancsoló elgondolásától, akkor, amikor a „csángó” szó etimológiájára utal. Horváth Antal szerint újkeletű kifejezésről van szó, s itt hivatkozik a *Dictionarul limbii române moderne* (A modern román nyelv szótára, Bukarest, 1958) című kézikönyvre, amely a „ceangăi” szót ekképp definiálja: „személy, aki része a XIII. századi Bákóvidéki magyarságnak”. A forrásokban először a XV. században jelent meg ez az elnevezés, és általában mások használták a moldvai magyar katolikusokra, és nem azok önmagukra. Az is tudott, hogy a mai csángók egyszerűen katolikusként határozzák meg magukat.

Horváth Antal tiszteletre méltó és követendő példát állító munkája természetesen korántsem olyan gazdag, mint az általa is főlhasznált Moldvai csángó-magyar okmánytár – de nem is azzal az ambícióval készült, hogy teljeskörűen fölgyűjtse a moldvai magyarság írott forrásanyagát. E kis kiadvány nem is olyan filológiai igényességű, hogy ne lehetne benne könyvészeti, oklevéltani pontatlanságot, illetve elírást találni – ám éppen nem szakemberek számára készült. Továbbá a hazai olvasó számára vajmi kevésbé vonzó, hogy a szemelvények román fordításának szerepelnek benne – azonban e kiadvány bevallottan a román ajkú érdeklődőkhöz szól. Románokhoz, akik nem elégszenek meg a rendszeremlegesen következetes, hivatalos „történetírás” bizonyítékokkal alátámasztatlan állításaival, frázisaival; valamint a nyelvtől megfosztott, önazonosságtudatában megcsorbított csángókhöz, akik iskolák hiányában nem tudnak anyanyelvükön írni és olvasni, és akiknek közösségi erejéből csak arra telik, hogy őrizzék őseik római katolikus hitét, s akikben – talán sok ilyen könyv hatására – föltámad a vágy: őszintén szembenézni a múlttal. Nem a nekik tulajdonítottal, hanem őseikével.

Mezey László Miklós